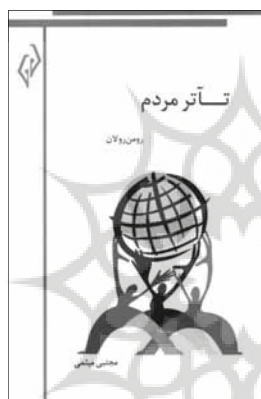

تئاتر مردمی

برابری انسان‌ها در هنر

تئاتر مردم
رومن رولان
مجتبی میثمی
نشر پژواک کیوان، ۱۳۸۸

کتاب ماه

آذر ۱۳۸۸

۴۸

مقدمه

رومن رولان رمان‌نویس و مقاله‌نویس فرانسوی (۱۸۶۶ - ۱۹۴۴)، در بیست و سه سالگی در رشته‌ی تاریخ از دانشسرای عالی فارغ‌التحصیل شد. در ۱۸۸۹ به ایتالیا رفت و در رشته باستان‌شناسی به تحصیل پرداخت و در همان‌جا تحت تأثیر شاهکارهای هنری دوره‌ی رنسانس و میکل-آنژ قرار گرفت. آشنایی با مالویدا فون مایزنبوگ، دوست واگنر و نیچه، رولان را با فرهنگ آلمان و بزرگان دنیای هنر آشنا کرد. وی چنان به موسیقی علاقه‌مند شد که موضوع پایان‌نامه تحصیلی‌اش را «تاریخ اپرا در اروپا، قبل از لولی و اسکارلاتی» قرار داد. با بازگشت به فرانسه در ۱۸۹۵ از صاحب‌نظران موسیقی واگنر به شمار می‌رفت و در همین ایام به خلق تئاتری به سبک تئاترهای یونان افتاد. در ۱۸۹۸ نمایشنامه گرگ‌ها Les Loups، در ۱۹۰۰ دانتون Danton و در ۱۹۰۲ چهاردهم ژویه Quatorze Tuillet را به صحنه برد که هر سه در مجموعه‌ای با عنوان تئاتر انقلاب Le Theatre de La Revolution ارائه شد. وی هم‌چنین به نوشتن مقاله‌ها و کتاب‌هایی در زمینه‌ی شناخت موسیقی و تاریخ موسیقی پرداخت از جمله هندل، موسیقی‌دانان گذشته، موسیقی‌دانان معاصر در زندگی بتهوون. سپس به نوشتن دو کتاب زندگی میکل‌آنژ و زندگی تولستوی پرداخت، مسیری که منتهی به نگارش کتاب مطرح ژان کریستف (۱۹۰۴ - ۱۹۱۲) گردید. رولان کتاب کولابرونوین را

در آغاز جنگ جهانی اول و ماورای جدال‌ها را در سال ۱۹۱۵ منتشر کرد. در ۱۹۱۶ به جایزه ادبی نوبل دست یافت، در ۱۹۱۹ به فرانسه بازگشت و در ۱۹۰۲ کلرامبو و در ۱۹۲۳ کتاب مهاتماگاندی و ۱۹۲۹ راماکریشنا را به چاپ رساند. در فاصله‌ی سال‌های ۱۹۲۲ تا ۱۹۳۴ رمان ارزشمند جان شیفته L'Amee enchantee را در هفت جلد منتشر کرد. در ۱۹۳۹ نمایشنامه روبسیپر و سپس زندگی‌نامه دوستش پگی Peguy را در ۱۹۴۴ به چاپ رساند.

رولان را می‌توان از جمله نویسندگان فرانسه دانست که در حوزه‌ی فرهنگ و موسیقی‌شناسی فرانسه تأثیر بسیاری گذاشته است. همان‌گونه که سیر آثار او نشان می‌دهد رولان کار نوشتن نمایشنامه را از سال‌های پایانی قرن ۱۹ آغاز و موضوعاتی چون فداکاری و از خودگذشتگی را مورد توجه قرار داده و قهرمانان آثارش را از میان شخصیت‌های واقعی دوره‌ی خود انتخاب کرده است. در آثار او توده‌ی مردم اهمیت بالایی دارد. در تریلوژی سه گانه «تراژدی ایمان» شامل سه نمایشنامه سن لویی، آثرت و پیروزی عقل به سه نوع ایمان مذهبی، وطن‌پرستانه، و انقلابی می‌پردازد.

نگاه کلی

کتاب مردم با عنوان اصلی Le Theatre de Peuple که با ترجمه‌ی مجتبی میثمی و توسط انتشارات پژواک کیوان به چاپ رسیده،

توصیفی از تئاتر دوران حضور کنوانسیون در فرانسه پس از انقلاب کبیر و به قدرت رسیدن دانتون، روبسپیر و برقراری دولتی است که بعد از کشتار فرزندان انقلاب شکل گرفته است. رولان در این اثر ابتدا تئاتر پیش از حضور کنوانسیون را ارائه و در تشریح تئاتر مردم، دیدگاه‌های گوناگون اعضای کنوانسیون را در مورد تئاتر مردم مورد توجه قرار می‌دهد. به نظر وی برابری انسان‌ها در هنر باید هدف تئاتر مردمی باشد، چرا که هیچ هنری با گستره‌ی زیاد ایجاد نخواهد شد مگر آنکه نابرابری جایگاه‌ها از بین برود.

کتاب تئاتر مردم پس از پیش‌گفتار در چهار فصل به تئاتر گذشته، تئاتر نو، فراتر از تئاتر و اسناد پرداخته است. با اینکه از انتشار کتاب دیرزمانی است می‌گذرد اما انعکاس چندانی در کشورمان نداشته. این اثر روایتگر تلاش‌های نسلی از هنرمندان برای پایه‌گذاری تئاتر مردم و برقراری جشن‌های مردمی در فرانسه و اروپا به عنوان سندی تاریخی است که فصلی از تاریخ تئاتر را بازگو می‌کند.

به گفته‌ی نویسنده در پیشگفتارش بر چاپ دوم، کتاب چکیده‌ی نوشتاری چند ساله به حمایت از برآمد تئاتر مردمی در فرانسه بود و نگارش آن از پی مجموعه‌ای درام صورت گرفت که در تئاترهای پیشرو به اجرا درآمدند و تنها شماری از آنها با نام تئاتر انقلاب منتشر شده‌اند. بنابراین می‌توان کتاب حاضر را نه یک اثر نظری مجرد، که کوششی دانست متکی بر تجربه‌های عملی با سرشتی مبارزه‌جویانه. کتاب در محدوده‌ی خاص خودش به عنوان یک سند تاریخی، ایده‌های هنری و آرزوهای نسلی را بازتاب می‌دهد، که همان باور به تئاتر مردم و مخالفت با نازک‌طبعی پارسی‌ها و باور به هنری جدی است که زندگی جمعی را بیان می‌کند.

رولان اهمیت به مردم در هنر و دیدگاه‌هایی که در پس هنر مردمی قرار دارند را مورد توجه قرار داده و دو نکته را گوشزد می‌کند: ابتدا، اهمیت مردم در هنر و دوم تنوع شگفت‌انگیز بینش‌هایی که در پس هنر مردمی سنگر گرفته‌اند. به نظر او دو گروه متضاد خود را نمایندگان تئاتر مردم می‌خوانند: گروهی که تئاتر را همان‌طور که هست، هر چه باشد، دوست دارند، و گروهی هم قصد آن دارند تا با نیروی مردم شکلی از هنر نو، یعنی تئاتر نو را بیافرینند. گروهی که به تئاتر معتقد و گروهی هم به مردم و در این بین وجه مشترکی میان این دو دیده نمی‌شود.

بررسی کتاب

در بحث تئاتر گذشته که فصل نخست کتاب را تشکیل داده خواننده با مباحثی چون مولیر، تراژدی کلاسیک، درام رمانتیک، تئاتر بورژوازی، فهرست آثار خارجی، تراژدی نویسان یونانی، تئاتر لازم است (روحوانی کافی نیست)، و بنیاد سی سال تئاتر و ضیافت‌های مردمی آشنا می‌شود. رولان بر مولیر خرده نمی‌گیرد زیرا به نظر وی مولیر سهم خود را به خوبی ادا کرده و حدود دو قرن هر دو روی نقاب کمیک او خوش‌آیند تمام ملت است و اغلب مردم را در یک شادی برادرانه گرد می‌آورد. در عین حال رولان معتقد است کمدی مولیر به سختی نیازهای نخستین یک تئاتر مردمی را برآورده می‌کند و نمی‌تواند بسنده‌ی این تئاتر باشد. وی به طور کلی، کمدی را بسنده نمی‌داند به نظر او:

«خنده یک نیرو است؛ هجو هوشمندانه‌ی کاستی‌ها که خرد را ارضا

می‌کند؛ ولی، انگیزه‌ی چندان نیرومندی برای عمل نیست. در میان انواع کمدی، کمدی کلاسیک نیز حد و حدود معین خود را دارد، عقل سلیم قلمرو آن است؛ استادانه بر این قلمرو حاکم است، ولی از آن رهایی ندارد. نه این که عقل سلیم را به هیچ گیریم، برعکس، هیچ نیرویی گران‌مایه-تر از عقل سلیم نیست. عقل سلیم می‌تواند به تمام خوبی‌ها و حتی به قهرمانی بینجامد، ولی مردم همانند زمانی هستند که نه فقط براساس عقل که از سر غریزه و سوداهای خویش عمل می‌کنند؛ از این رو، باید آنان را تغذیه و هدایت کرد. به همین دلیل هیجانانگاشی از هنر تراژیک می‌تواند چنان تأثیر نیرومندی در آنان به جا نهد که گاه در وصف نمی‌گنجد. ولی آیا در فرانسه ما فهرستی از این آثار نمایشی در اختیار داریم؟ آیا تأثری وجود دارد که روحیه حماسی، خواست‌های جدی و اراده‌ی لازم را در مردم برانگیزد؟ (ص ۳۱)

رولان با طرح این پرسش‌ها ابتدا به بررسی آثار تراژدی کلاسیک قرن هفدهم می‌پردازد. وی در ادامه خواننده را به این سو جهت می‌دهد که درام رمانتیک بحث دیگری است. به نظر وی اینجا دیگر سخن بر سر آسان نمودن دسترسی مردم به آن، در بین نیست، بلکه برعکس چون مردم به آن گرایش نشان می‌دهند، بحث چگونگی برخورد داشتن مردم از آن مطرح می‌شود. در واقع به باور رولان این درام حتی شایستگی آن را ندارد که بتوان آن را شکلی از ملودرام دانست؛ هر شعر وصفی که چنین پوششی به خود گیرد، زیان‌بار خواهد شد.

رولان قرن خود را شاهد گسترش نوع دیگری از درام می‌داند که موفقیت خوبی هم به دست آورده است. وی آن را درام بورژوا می‌نامد، درامی که از کمدی سوزناک قرن ۱۸ داده شد و به یک دگرگونی عمیق اجتماعی پاسخ داد: به قدرت رسیدن یک طبقه. به نظر رولان این تئاتر موفقیت خود را مدیون آن است که روح این طبقه‌ی پیروز، مسایل و دلوایسی‌های آن را بیان می‌کرد. برای هنر برآزنده‌تر از آن نیست که زندگی معاصر را بازگو کند. بدیختانه بورژوازی قرن ۱۹، یک تفاوت عمده با بورژوازی قرون ۱۶ و ۱۷ دارد. به نظر وی بورژوازی قرن ۱۹ بیشتر سرگرم مسایل عملی بوده است تا مسایل غیر انتفاعی و به ویژه مسایل هنری. همین امر به گونه‌ای ناخوشایند در تئاتر بورژوازی بارز شده است. رولان هم‌چنین به آثار انسان‌هایی که به گفته‌ی او مایه سربلندی هنر دراماتیک هستند، از جمله سوفوکل، شکسپیر، لویه، کالدرون و شیپلر که دست‌کم در پاره‌ای از آثار خود مردمی بوده‌اند، می‌پردازد.

تئاتر نو

پیشگامان تئاتر مردم؛ روسو، دیده‌رو، انقلاب فرانسه، میشله، تئاتر پوسان. به نظر رولان روسو، دیده‌رو و میشله (مورخ فرانسوی) از نخستین کسانی به شمار می‌روند که درکی از هنر دراماتیک نو برای جامعه‌ای نو - یعنی تئاتر مردم برای مردمی حاکم بر سرنوشت خود - داشته‌اند، برخی از پیشگامان انقلاب، فیلسوفان قرن هجدهم و به‌خصوص روسو و دیده‌رو، در اطراف جهان بذر زندگی نو را پراکندند. روسو دلوایس آموزش مردم و دیده‌رو در اشتیاق غنی‌کردن زندگی و اتحاد انسان‌ها در یک شادی دیونیزی بود.

به اعتقاد رولان، روسو پس از تجزیه و تحلیل تئاتر و تمدن معاصر خود، به هیچ وجه بر ضد تئاتر به طور کلی حکم نکرده و امکان بهبود هنر

دراماتیک را بر دادن خصلتی ملی و مردمی به آن و مانند یونانیان بررسی کرده است. به نظر رولان، روسو دیدگاهی بسیار بدیع‌تر و دموکراتیک‌تر از تئاتر مردم در سر داشت و از آن طرف نیز دیده‌رو نگران اهداف آموزشی تئاتر و بیشتر دلواپس اهداف زیباشناختی.

به نظر رولان اثری می‌تواند بزرگ و مردمی باشد که در آن جان شاعر با جان مردم به هم آمیزد و از سودهای جمعی تغذیه کند. رولان می‌گوید که وظیفه‌ی دوستان مردم کمک به بیرون آوردن آنان از این وضع است. او می‌نویسد:

بحث این است که فقط مردم را به مردم نمایش دهیم، بلکه باید مردم را از وضع توهین‌آمیزی که قرن‌ها است در تئاتر به آنان اختصاص داده شده است، بیرون کشید. در یک کلام، باشد که در تئاتر همه‌ی جنبه-

رومن رولان

های زندگی مردم نمایش داده شود؛ با این شرط که مردم حضور خود را در تمام این نمایش‌ها ببینند و از فلان حال گذشته، خود را هم‌بسته با همه‌ی جهان احساس کنند، تا آن که تمام نیروهای انسانی در نیروی مردم به هم بپیوندند. (ص ۱۲۶)

انواع تئاتر مردمی

به نظر رولان تئاتر مردم کلید ورود به دنیای هنر نو است. جهانی از هنر نو که هنر تازه به کشف آن نایل شده است.

به باور او مردمی که به تئاتر می‌روند، در پی چهار هدف هستند و شایسته است که هر نویسنده‌ی دراماتیک خواهان مفهوم واقعی تئاتر مردم آن‌ها را به خاطر داشته باشد.

- تنوع احساس: تماشاگران مردمی برای ادراک به تئاتر می‌روند

و برای یاد گرفتن و از آن جا که هیجان‌های درونی‌شان را پنهان نمی‌کنند، تنوع احساس را خواستارند: زیرا اندوه یا شادی ممتد روح آنان را آزرده کرده و آنان می‌خواهند اشک‌ها را به خنده و خنده را به اشک‌ها بیامیزند.

- واقع‌گرایی ملموس: یکی از دلایل موفقیت این یا آن ملودرام در تجسم و بازسازی محیط‌های شناخته شده برای تماشاگران، مانند کاباره، کارپردازی، بازار و غیره نهفته است.

- نتیجه‌گیری اخلاقی ساده: یک تماشاگر مردمی نه از ساده‌لوحی، بلکه از روی سلامت نیازمند آن است که در تئاتر برای ایمان درونی خود به پیروزی قطعی نیکی تکیه‌گاهی بیابد.

شرافت تجاری

رولان متذکر می‌شود که به جای محدود کردن توجه خود به ملودرام-های ساختگی و میان تهی که صحنه‌های تئاتر را پر کرده است، گونه-های هنر مردمی را از سر گیریم و تئاتر را از پلشتی‌هایی که نسل‌های بی‌شماری از دل‌های اقتصادی این هنر را به آن آلوده‌اند، پاک سازیم و در آن دغدغه‌ی حقیقت هنر و زبان فرانسه را وارد کنیم. در این صورت دست‌آورد نویسندگان، کمتر از مردم نخواهد بود و به آنان این امکان را می‌دهد که از هوس کاری‌های باب روز خلاص شوند و به جوهر ماندگار آدمی دست یابند. (ص ۱۳۱)

بحث حماسه‌ی تاریخی و انواع دیگر درام اجتماعی، درام روستایی، افسانه و حکایت مردمی، سیرک موضوعاتی است که در ادامه مورد توجه نویسنده قرار گرفته است.

فراتر از تئاتر

رولان معتقد است که هرچه تئاتر مردم از گستره‌ی بیشتری برخوردار باشد، نمایش‌های زنده‌تر و انسانی‌تر دیگری وجود خواهند داشت. وی تئاتر مردم را برای ایجاد رابطه‌ی برادرانه‌ی ناشی از هیجان‌ات مشترک در میان مردم دوست دارد. خوان گسترده‌ای که هر کس می‌تواند به قصد سیراب شدن از شور و هیجانی که در زندگی خود از آن محروم است، از تخیل شاعرانه‌ی خود بنوشد. رولان به هیچ وجه دلبستگی خرافی به تئاتر ندارد. تئاتر به نظر وی لازمه‌ی زندگی فقر و پریشانی است که در عالم رویا مأمنی برای نگرانی‌های خویش می‌جوید. چنان‌چه اگر خوشبخت‌تر و آزادانه‌تر باشیم، اشتیاقی به تئاتر نخواهیم داشت.

به نظر رولان برای پیروزی هنر مردمی، تلاش‌های هنری کافی نیست. اگر خواستار هنر مردمی هستیم ابتدا باید مردم را بیاییم، مردمی که به اندازه‌ی کافی از ذهنی آزاد برای لذت بردن از هنر برخوردار باشند؛ مردمی که فرصت و فراغت اندیشیدن را داشته باشند؛ مردمی که فقر و کار بی‌وقفه خردشان نکند؛ مردمی که هرگونه افکار خرافی و تعصبات راست و چپ هوش از سرشان نبرد و...

فصل پایانی کتاب نیز تحت عنوان اسناد، اشاره‌ای دارد به: اسناد انقلاب درخصوص تئاترها و جشن‌های مردم، نطق ماری - ژوزف شنیه، طرح پیشنهادی بویکه، اجلاس کنوانسیون ملی، طرح جشن - ها از داوید، نمایش‌های ماه مه در توسکان، تئاتر مردم بوسان و تئاتر ژورا، اسناد مربوط به فعالیت مجله‌ی هنر دراماتیک در مورد پی‌ریزی تئاتر مردم در پاریس.

شایستگان تقدیر بیست و ششمین دوره جایزه کتاب سال جمهوری اسلامی

بیست و سوم آبان ماه امسال مصادف بود با مراسم تقدیر از شایستگان جایزه کتاب سال مربوط به سال ۱۳۸۷ که در نخستین روز از هفته کتاب با حضور سید محمد حسینی وزیر محترم فرهنگ و ارشاد اسلامی، محسن پرویز معاون فرهنگی وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی و اهالی قلم در کتابخانه ملی برگزار شد. در این مراسم که هر ساله با تلاش خانه کتاب برگزار می‌شود، آثاری که در داوری کتاب سال شایسته‌ی تقدیر شناخته شده‌اند، در هفته کتاب معرفی و جوایزی به آنان اهدا می‌شود.

شایستگان تقدیر بیست و ششمین جایزه کتاب سال، دربرگیرنده‌ی ۳۸ عنوان کتاب در ۹ حوزه: کلیات (۳ اثر)، فلسفه (۲ اثر)، دین (۸ اثر)، علوم اجتماعی (۶ اثر)، علوم خالص (۲ اثر)، علوم کاربردی (۶ اثر)، هنر (۳ اثر)، ادبیات (۳ اثر) و کودک و نوجوان (۵ اثر) است. علی‌اوجبی معاون فرهنگی مؤسسه خانه کتاب در گفت‌وگو با کتاب هفته اشاره می‌کند که: از آنجا که مراسم کتاب سال جمهوری اسلامی ایران همراه با جایزه جهانی در بهمن ماه برگزار می‌شود و زمان اجرای مراسم محدود می‌باشد، تقدیر از همه نخبگان ممکن نیست. از طرفی تقدیر از شایستگان تقدیر کتاب سال در مراسمی مستقل باعث می‌شود توجه دوباره‌ای به این رویداد فرهنگی شده و بازار کتاب و کتابخوانی و معرفی نخبگان داغ و پرفروش بماند. گفتنی است معیارهای داوری کتاب برگزیده یا شایسته تقدیر سال شامل تأثیرگذاری در بالابردن سطح علمی و فرهنگی کشور، تازگی و نوآوری در موضوع، ساختار، پرداخت و نگاه کتاب، رعایت استانداردها، بهره‌گیری از قدرت تحلیل و استنتاج منطقی، ارزش علمی و محتوایی کتاب، التزام به ارزش‌های فرهنگی، دینی و انسانی و... می‌شود. در مراسم امسال و در حوزه‌ی هنر سه کتاب شایسته تقدیر شناخته شدند:

– فلسفه هنر مسیحی و شرقی / آناندا کنیتش کوماراسوامی / ترجمه‌ی امیرحسین ذکرگو، دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات، ۱۳۸۶.

فلسفه‌ی هنر مسیحی و شرقی به مثابه یک نظام عقیدتی و جهانی، نظامی است که نه فلسفه هنر اومانیستی را می‌توان با آن قیاس کرد و نه می‌توان میان آنها صلح و آشتی برقرار نمود، بلکه تنها رابطه‌ی موجود میان‌شان، تضاد و تعارض می‌باشد؛ و آن فلسفه‌ی راستین خوانده شده است، چرا که هم معتبر و مقتدر است و هم استوار و پایدار. کتاب در ۹ فصل به فلسفه‌ی هنر مسیحی و شرقی اختصاص دارد. در فصل نخست به دلایل نمایش کارهای هنری اشاره شده است. در فصل دوم تعریفی از فلسفه‌ی هنر مسیحی و شرقی یا فلسفه‌ی راستین هنر فراهم شده و فصل سوم نیز به هنر: خرافه یا راه زندگی می‌پردازد. اساساً فایده‌ی هنر چیست؟ در فصل چهارم آمده است. زیبایی و حقیقت، ماهیت هنر عهد میانه، مفهوم سنتی صورت‌نگاری آرمانی، ماهیت افسانه و هنر عوام، زیبایی ریاضیات: یک بازیابی عناوین فصل‌های بعدی کتاب است. واژه‌نامه (الحاقت مترجم)، نمایه و تصاویر پایان بخش کتاب است.

– حال دوران: نگرش جامعه‌شناختی به موسیقی: از جاهلیت تا آغاز عباسیان / اکبر ایرانی / تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان، ۱۳۸۷.

در گذشته جوامعی که به خرافات، جادو و افسون آلوده بوده‌اند، از موسیقی برای القای خواسته‌های بیهوده و پیچیده خود بهره می‌گرفتند. در جامعه‌ی جاهلی نیز موسیقی مظهری از فرهنگ جاهلی بود. خواندن شعر و موسیقی در ایام تولد کودک، جشن بازگشت مسافر، جشن عروسی، جشن نزول باران و... همه جزء عادات و آداب بومی و عامیانه‌ی عصر جاهلی بود. غنای حماسی نیز در وقت جنگ قبیله‌ای برای تحریک سربازان در تمام اقوام رایج بوده است. در این دوران، اشعار با هجو و بدگویی همراه بوده است. هنگامی که اسلام ظهور کرد، انواع بد موسیقی از جمله موسیقی غنایی منع شد ولی موسیقی در عروسی‌ها و جشن‌ها و اعیاد با نفی عادت‌های غلط جاهلی از جمله پایکوبی زن و مردم با هم، با شرایط پذیرفته شد. موسیقی در دوران اموی و عباسی نیز دچار تغییراتی شد و تحولاتی را پشت سر گذاشت. زیرا موسیقی همچون دیگر پدیده‌های هنری، فرهنگی و اجتماعی تحت تأثیر شرایط خاص حاکم بر جامعه همواره در حال تحول بوده است. در کتاب حاضر این افت و خیز موسیقی از دوران جاهلی تا پایان خلافت عباسیان بررسی گردیده است.

– مقاومت مصالح کاربردی / محمود گلابچی، دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات، ۱۳۸۶.

